

тоспроможному базисі, зберігання демократичних основ суспільного устрою, підтримання оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного й освітнього потенціалів;

2) гранично припустиме зниження рівня і якості життя основної маси населення, за межами якого виникає загроза неконтрольованих соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, створюється загроза втрати найпродуктивнішої частини національного «людського капіталу» і нації як органічної частки цивілізаційної спільноти;

3) гранично припустимий рівень зниження витрат на підтримання і відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає загроза незворотної руйнації елементів природної сфери, втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного росту, а також значних територій мешкання, розташування виробництва і рекреації, нанесення непоправної шкоди здоров'ю теперішнього і майбутнього поколінь тощо.

Економічна безпека держави реалізується завдяки механізму забезпечення економічної безпеки, який виступає як система засобів із запобігання економічним загрозам. У стратегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Звідси, основне завдання держави в контексті забезпечення економічної безпеки – створення такого економічного, політичного та правового середовища й інсталяційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів.

В. В. Кривошеїн, доктор політичних наук, професор,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕВЕЛОПМЕНТАЛІЗМ ЯК ПОСТСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МАКРОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

На рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. для опису макрополітичних процесів формуються міждисциплінарні теорії, які або використовували системну методологію як окремий технологічний прийом разом із іншими, або пропонували альтернативні ідеї пояснення впорядковуючого принципу. Так, у руслі досліджень процесів модернізації для розкриття властивостей емерджентності (англ. *emergence* – виникнення, поява нового; тут – емерджентність (або «системний ефект») характеризує наявність у будь-якої системи особливих властивостей, які не притаманні її окремим підсистемам чи блокам) сформувалися теорії, що описують макрополітичні процеси в умовах не стабільних, а перехідних суспільств.

Для представників цього підходу, який часто називають *девелопменталізмом* (англ. *development* – розвиток) [3, с. 169], важливим є виявлення залежності політики (наприклад, від соціально-економічного розвитку), її структурної диференціації (яка забезпечує автономність політичної системи як складової суспільної макросистеми), а також здатностей системи, що забезпечують готовність політичної влади до *оновлення* (тобто до набуття певного ступеня адаптації держави до викликів часу), *мобілізації* (тобто до залучення владою людських і матеріальних ресурсів для вирішення важливих завдань), *самозбереження* (тобто недопущення до влади радикальних опозиціонерів) та прагнення до *рівності* політичних акторів [2, с. 614–615].

Як дослідницький підхід девелопменталізм репрезентований двома традиціями – *економічною* та *політичною*.

Економічна девелопменталістська традиція (яку іноді називають економікою розвитку) зародилася ще наприкінці XVI – на початку XVII ст., але у своєму сучасному вигляді почала активно формуватися в 1950–1960-х рр. у працях економістів С. Кузнеця, А. Льюїса, Г. Мюрдаля, В. Ростоу та А. Хіршмана. Приділяючи увагу в основному країнам, що знаходяться на периферії капіталізму, – азійським, африканським і латиноамериканським, – ці економісти та їх послідовники не тільки вдосконалили ранні девелопменталістські економічні теорії, але і привнесли дуже багато нових теоретичних інновацій.

Вагомий внесок у розвиток економічної девелопменталістської традиції зробив американський економіст *Волт Уїтмен Ростоу*. У своїх міркуваннях він виходив із таких передумов: західні країни є найрозвиненішими, а решта країн (здебільшого – колишні колонії) знаходяться на ранніх стадіях розвитку, але в майбутньому можуть досягти рівня західного світу; кожна країна повинна послідовно пройти всі стадії розвитку; країни третього світу потребують керуючого впливу і допомоги з боку більш розвинених країн [4, с. 27–28].

Модель економічного зростання В. У. Ростоу передбачає, що кожне суспільство у своєму розвитку проходить такі стадії: 1) традиційне суспільство; 2) створення передумов для зсуву; 3) зрушення; 4) рух до зрілості; 5) епоха високого масового споживання. Дослідник розглядає розвиток провідних секторів економіки як «скелетну структуру» стадій економічного зростання. На його думку, первинним сектором є сільське господарство, вторинним – промисловість, третинним – послуги [4, с. 31–33].

У роботах 1970-х рр. В. У. Ростоу виступає з концепцією нової, шостої «стадії зростання» – стадії «пошуку якості життя», у якій провідним сектором економіки стає сфера послуг [6].

Політична девелопменталістська традиція починає формуватися в 1950–1960-х рр. у зв'язку з осмисленням процесів модернізації країн, що утво-

рилися на місці колишніх колоній. Тут важливим було відшукати способи поєднати процес деколонізації і демократизації цих держав і одночасно спрямувати націоналізм, що виникає на цих територіях, у конструктивне русло. У рамках політичної девелопменталістської традиції сформувалися дві протилежні концепції вирішення цієї проблеми – теорія модернізації, яка походить з ідей М. Вебера, та теорія залежності або обумовленості, яка походить із ідей К. Маркса.

За *теорією модернізації*, представниками якої є Г. Алмонд, Д. Е. Аптер, М. Вайнер, С. Гантінгтон, Л. Пай, Т. Парсонс, Е. Шиллс та ін., постколоніальні держави мають формуватися як позитивні девелопменталістські держави з розвиненими демократичними механізмами управління (за зразком західних демократій). Ринок і демократія мали б тим самим конституювати збалансований характер руху держав по цьому шляху. Представниками цього напрямку стратегія незалежності будувалася за формулою «деколонізація + зростання + демократизація».

Вагомий внесок у розвиток теорії модернізації зробив американський політолог *Девід Ернест Аптер*. У своїй компаративній теорії, заснованій на системному підході, Д. Е. Аптер особливу увагу приділяє осмисленню загальних чинників утворення нової системної якості, до яких належать:

- 1) характеристики субстрату розвитку та внутрішні передумови, приховані в існуючій організації системи (структурний аспект);
- 2) спадкоємність організації як чинник історичного становлення системи;
- 3) принципи функціональної організації системи (функціональний аспект).

У цілому дослідницька стратегія Д. Е. Аптера заснована на розкритті функціональних способів виникнення нових структур у системі компаративного знання. Таким способом виникнення нового постає зміна функцій субструктур і системи в цілому, які викликані зміною конкретно-історичних умов, у яких відбувається розвиток системи [1, с. 361–365].

Згідно з *теорією залежності (обумовленості)*, представниками якої є економісти П. Бейрон і А. Г. Франк, історики П. Андерсон і Е. Гобсбаум, політологи Г. Кітчінг, К. Лейс, Б. Андерсон та ін., післявоєнна фаза розвитку насправді має неоімперіалістичну, гегемоністичну природу, оскільки тут політичний контроль підмінений економічним. Тобто для представників теорії залежності легітимною була стратегія гегемонії та панування.

Представники теорії залежності ґрунтувалися на постулатах «альтернативної» політекономії, яка запропонувала побудувати соціалізм «зверху» через державотворення, минаючи етап буржуазної демократії. Вагомий внесок у розвиток теорії залежності зробив німецький соціолог *Андре Гундер Франк*. А. Г. Франк, критикуючи лінійно-стадіальні концепції модернізації, зазначав,

що виділені В. У. Ростоу стадії абсолютно не узгоджуються ані з минулою, ані із сучасною реальністю недорозвинених країн, він, по суті, ототожнює традиційне і недорозвинене суспільство, розглядаючи недорозвиненість як первісну стадію, з якої починається розвиток. Отже, слідуючи логіці В. У. Ростоу, розвинені країни в минулому теж були недорозвиненими. А. Г. Франк, спростовуючи цю позицію, зазначає, що сьогодні у світі немає жодного суспільства, яке можна було б віднести до традиційних. Сучасні недорозвинені суспільства не є традиційними, так само як вони не є і перехідними – другої стадії розвитку суспільств (за В. У. Ростоу). З цього приводу А. Г. Франк стверджує, що, наприклад, у Латинській Америці недорозвиненість існує вже 400 років, але ніякого підйому немає і не передбачається [5, р. 19–20].

На думку А. Г. Франка, недорозвиненість є наслідком експлуатації недорозвинених країн розвиненими країнами. Тому останні ніколи не були недорозвиненими, вони були в минулому лише нерозвиненими. Недорозвиненість не є ані первісним, ані традиційним станом. Ані минуле, ані теперішнє недорозвинених країн у жодному важливому відношенні не нагадує минуле розвинених країн. Тобто розвиненість розвинених країн невід’ємна від недорозвиненості недорозвинених країн. У ході цих міркувань учений доходить висновку, що нині розвинені країни всіляко експлуатували нині недорозвинені країни. Недорозвинені країни відіграли ключову роль у фінансуванні капіталізації нині розвинених країн. Саме в цьому полягає основна причина розвитку перших і недорозвинення других. Зокрема, А. Г. Франк пише: «Для того, щоб яка-небудь недорозвинена країна пройшла стадії зростання нині розвинених країн, вона повинна знайти народи, які можна експлуатувати і довести до недорозвиненості, як це робили в минулому всі нині розвинені країни» [5, р. 21].

Таким чином, основною відмінністю цих двох напрямів політичного девелопменталізму є різні теоретико-методологічні засади. Якщо представники теорії модернізації методологічно спиралися на теорію рівноваги, яка орієнтувала дослідників на розробку всіх питань у контексті ліберального капіталізму як основи демократії, роблячи при цьому акцент на вивченні процесу створення інститутів демократії в контексті економічного зростання, то прихильники теорії обумовленості як методологію використовували постулати теорії конфлікту, яка ґрунтувалася на ідеях соціалізму як основи демократії, роблячи при цьому акцент на протиріччях зростання при капіталізмі. Проте спільним для обох теорій є їх редуccionізм, прагнення звести політику до простого відображення соціально-економічних процесів, зменшення ролі держави в їх регулюванні. Тобто політика тлумачиться ними як відображення соціально-економічних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аптер Д. Сравнительная политология вчера и сегодня / Д. Аптер ; Ин-т «Открытое общество» ; под ред. Р. Гудина, Х.-Д. Клингеманна ; науч. ред. рус. изд. Е. Б. Шестопал. – М. : Вече, 1999. – С. 361–380.
2. Кривошеїн В. В. Постсистемні підходи до аналізу політики / В. В. Кривошеїн // Історія політичної думки : підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : Новий світ-2000, 2016. – С. 614–631.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
4. Ростой В. В. Стадии экономического роста / В. В. Ростой ; пер. с англ. В. П. Марченко. – Нью-Йорк : Прегер, 1961. – 238 с.
5. Frank A. G. The Development of Underdevelopment / A. G. Frank // Capitalism and Underdevelopment in Latin America. – New York : Monthly Review Press, 1966. – P. 17–31.
6. Rostow W. W. Politics and the Stages of Growth / W. W. Rostow. – Cambridge : Cambridge University Press, 1971. – 428 p.

С. В. Куцепал, доктор філософських наук, професор,
Полтавський юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНОГО РЕКРУТУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ ТА НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Європейський вектор розвитку України актуалізує процес зміни парадигми підбору та формування політичної еліти (системи політичного рекрутування) згідно з демократичними стандартами, вимагає продуманого й ефективного політичного менеджменту, оскільки посттоталітарний спадок українського політикуму довгий час був на заваді залученню фахівців нової генерації до складу вітчизняної політичної еліти.

Крім того, український соціум функціонує в умовах стрімких суспільних змін, що відбуваються між структурами державної влади, реформування взаємовідносин між центральними та місцевими органами влади. Унаслідок цього реаліями сьогодення стають політичні суперечності щодо повноважень та механізмів взаємодії між різними гілками влади, відповідно збільшується значимість політичної еліти, яка претендує на роль медіатора у стосунках різних рівнів влади завдяки своїй присутності в її представницьких органах.